RANGLARNING INSON PSIXOLOGIYASI VA KASBIY FAOLIYATIGA TA’SIRI

Jo‘raboyeva Marjona Odiljon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ranglarning inson psixologiyasiga ta’siri, ularning hissiy holatni shakllantirishdagi o‘rni hamda kasbiy faoliyatdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, turli ranglarning inson ongida uyg‘otadigan psixologik reaksiyalari va ularni ish muhitida to‘g‘ri qo‘llash masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: rang, psixologiya, kayfiyat, kasbiy faoliyat, ish muhiti, dizayn, idrok.

Ranglar inson hayotida muhim psixologik, estetik va amaliy omil sifatida namoyon bo‘ladi. Inson atrof-muhitni idrok etar ekan, shakl, hajm, harakat, tovush bilan birga ranglarni ham sezadi va ular orqali voqelik haqida muayyan tasavvur hosil qiladi. Rang oddiy tashqi belgi

emas, u ko‘pincha insonning kayfiyati, hissiy kechinmasi, xotirasi va hatto xulq-atvoriga ham ta’sir ko‘rsatadi. Kundalik hayotda odamlar ayrim ranglarni xotirjamlik, ayrimlarini quvonch, yana boshqalarini esa jiddiylik yoki xavotir bilan bog‘laydi [1]. Shu bois ranglarning inson psixologiyasiga ta’siri masalasi faqat tasviriy san’at yoki dizayn sohasi bilan chegaralanmaydi. Bu masala psixologiya, pedagogika, ijtimoiy muhitni tashkil etish, reklama, mehnat faoliyati va ta’lim jarayonida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixologik nuqtayi nazardan qaralganda, ranglar inson ongida turlicha assotsiatsiyalarni yuzaga keltiradi. Bu assotsiatsiyalar insonning shaxsiy tajribasi, milliy-madaniy muhiti, yoshi, kasbi va ruhiy holatiga qarab farqlanishi mumkin. Masalan, bir inson uchun yashil rang tabiat, osoyishtalik va yangilanishni anglatsa, boshqa bir inson uni oddiy ish muhiti yoki maktab doskasi bilan bog‘lashi mumkin. Shunday bo‘lsa-da, umumiy psixologik kuzatishlarda ayrim ranglarning inson ruhiyatiga ko‘rsatadigan ta’siri nisbatan barqaror tarzda izohlanadi. Bu holat ranglarning estetik tarbiya, o‘quv jarayoni va kasbiy faoliyatdagi o‘rnini yanada chuqurroq o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi [2]. Qizil rang, odatda, faollik, kuch, energiya va ehtiros bilan bog‘lanadi. Bu rang inson diqqatini tez tortadi, unda harakatga kelish, tezroq qaror qabul qilish kabi holatlarni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli qizil rang ogohlantirish belgilarida, reklama lavhalarida, sport ramzlarida va ayrim dizayn yechimlarida ko‘p uchraydi [4]. Ammo qizil rangdan haddan tashqari ko‘p foydalanish insonda bezovtalik, asabiylik yoki charchoqni ham keltirib chiqarishi mumkin. Demak, har qanday rang kabi qizil rang ham o‘z o‘rnida va me’yorida qo‘llangandagina ijobiy ta’sir beradi.

Ko‘k rang esa ko‘proq sokinlik, ishonch, barqarorlik va ichki muvozanat bilan bog‘lanadi. Ish xonalari, o‘quv maskanlari yoki dam olish joylarida ko‘k rangdan me’yorida foydalanish inson ruhiyatiga ijobiy ta’sir qilishi mumkin. Ko‘k rang kuchli emotsional qo‘zg‘alishni pasaytiradi, diqqatni bir joyga jamlashga yordam beradi. Shu sababli ayrim tashkilotlar o‘z logotiplari yoki interyerlarida ko‘k rangdan foydalanishga harakat qiladi. Biroq haddan ortiq sovuq ko‘k tuslar ayrim kishilarda begonalik yoki sovuqlik hissini ham uyg‘otishi mumkin. Bu esa rang tanlashda faqat umumiy qoidaga emas, balki muhitning vazifasiga ham e’tibor berish kerakligini bildiradi [5]. Yashil rang tabiat, hayot, yangilanish, osoyishtalik va muvozanat ramzi sifatida talqin qilinadi. Ko‘z uchun qulay ranglardan biri sifatida u ta’lim muassasalari, kutubxonalar, dam olish xonalari va davolash muhitida muhim ahamiyatga ega. Yashil rang insonda charchoqni kamaytirish, diqqatni nisbatan barqaror saqlash va sokin fikrlashga yordam berishi mumkin. Ayniqsa, o‘quvchilarning uzoq vaqt davomida dars mashg‘ulotlarida ishtirok etishi, yozishi, o‘qishi va ijodiy ish bajarishi jarayonida rang muhitining to‘g‘ri tanlanishi bevosita ahamiyat kasb etadi [3]. Sariq rang ko‘pincha quvonch, iliqlik, faollik va ijodkorlik bilan bog‘lanadi. Bu rang insonda ijobiy kayfiyat uyg‘otishi, muloqotga moyillikni oshirishi va ijodiy fikrlashni rag‘batlantirishi mumkin. Shu sababli maktabgacha ta’lim muassasalari, boshlang‘ich sinf xonalari, bolalar ijodiy markazlari va reklama dizaynida sariq rangdan keng foydalaniladi. Lekin juda yorqin sariq rangning ko‘p ishlatilishi ko‘zni charchatadi yoki ortiqcha qo‘zg‘aluvchanlikni yuzaga keltiradi. Shuning uchun sariq rang boshqa sokin ranglar bilan uyg‘unlashtirilganda ko‘proq ijobiy natija beradi. Qora va oq ranglar ham inson psixologiyasida alohida o‘ringa ega. Qora rang jiddiylik, kuch, qat’iyat va ba’zan sirli kayfiyatni ifodalashi mumkin. Rasmiy kiyimlarda, sahna bezaklarida yoki dizayn ishlarida qora rang ko‘pincha tartib va qat’iylikni kuchaytirish uchun ishlatiladi. Oq rang esa poklik, tozalik, soddalik va yangilanish ramzi sifatida qabul qilinadi [1]. Tibbiyot muassasalarida oq rangning ko‘p qo‘llanishi ham bejiz emas, chunki u bemorda tozalik va ishonch hissini paydo qiladi. Shu bilan birga, oq rang haddan tashqari ko‘p ishlatilsa, muhit sovuq yoki rasmiy ko‘rinib qolishi ham mumkin.

Kasbiy faoliyatda ranglarning o‘rni yanada aniqroq seziladi. Ish joyida tanlangan ranglar xodimlarning kayfiyati, ishga munosabati, charchoq darajasi va mehnat unumdorligiga ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, ofis xonalarida haddan ziyod yorqin, keskin ranglardan foydalanish xodimlarda tez charchash, diqqatning bo‘linishi yoki asabiylikni keltirib chiqarishi mumkin. Aksincha, ko‘k, yashil, och kulrang yoki yumshoq bej tuslar ish muhitini nisbatan xotirjam qiladi [2]. Bunday ranglar, ayniqsa, aqliy mehnat, hujjatlar bilan ishlash, tahliliy faoliyat yoki uzoq vaqt kompyuter qarshisida o‘tirishni talab qiladigan kasblarda foydali hisoblanadi.

Reklama va marketing sohalarida ranglar inson qaroriga ta’sir ko‘rsatuvchi kuchli vosita sifatida ishlatiladi. Qizil va sariq ranglar e’tiborni tez jalb qilgani uchun savdo belgilarida, chegirma e’lonlarida, oziq-ovqat mahsulotlari reklamalarida ko‘p uchraydi. Ko‘k rang ishonch va barqarorlikni bildirgani uchun bank, texnologiya yoki xizmat ko‘rsatish sohalari logotiplarida keng qo‘llanadi. Yashil rang ekologiya, tabiiylik, sog‘lom turmush tarzi va xavfsizlik bilan bog‘liq mahsulotlarda ko‘p ishlatiladi [5]. Bu holat rang tanlashning tasodifiy emas, balki psixologik va kommunikativ maqsadga asoslangan jarayon ekanligini ko‘rsatadi.

Ta’lim muassasalarida ham ranglarning o‘rni katta. Sinf xonasi, ko‘rgazmali qurollar, darsliklar, plakatlar va taqdimotlarda ranglardan to‘g‘ri foydalanish o‘quvchilarning mavzuga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Rangli materiallar bolalarda eslab qolish jarayonini yengillashtiradi, diqqatni kerakli joyga yo‘naltiradi va murakkab ma’lumotlarni tushunarliroq qiladi. Biroq dars jarayonida ranglardan haddan tashqari ko‘p foydalanish ham yaxshi natija bermaydi [3]. Bunday holatda o‘quvchi asosiy mazmunga emas, tashqi bezakka ko‘proq e’tibor qaratib qo‘yishi mumkin. Shuning uchun pedagog rangni didaktik maqsadga muvofiq tanlashi zarur.

Tasviriy san’at ta’limida ranglar nafaqat estetik vosita, balki o‘quvchining badiiy va ijodiy tafakkurini rivojlantiruvchi omil sifatida ham qaraladi. Ranglar orqali o‘quvchi predmetning tashqi ko‘rinishini emas, balki undagi kayfiyat, harakat, mazmun va obrazni ifodalashni o‘rganadi. Masalan, iliq ranglar orqali quvonch, harakat, quyoshli muhit ifodalansa, sovuq ranglar orqali sokinlik, masofa, kechki manzara yoki g‘amgin kayfiyat berilishi mumkin. Kompozitsiya yaratish jarayonida ranglar uyg‘unligi, kontrast, ritm va muvozanat o‘quvchining estetik didini shakllantiradi [9]. Kandinskiy ham badiiy ijodda nuqta, chiziq va rangning ifodaviy kuchiga alohida e’tibor qaratgan bo‘lib, bu qarash tasviriy san’atda rangning ruhiy ta’sirini tushunishda muhim nazariy asoslardan biri bo‘lib xizmat qiladi [6]. Rang tanlash jarayoni ko‘plab omillarga bog‘liq. Bunda ish turi, faoliyat olib borilayotgan joy, insonlarning yoshi, ruhiy holati, kasbiy vazifalari va madaniy qarashlari hisobga olinishi kerak. Masalan, bolalar xonasi uchun tanlanadigan rang bilan rasmiy majlislar zali uchun tanlanadigan rang bir xil bo‘lishi maqsadga muvofiq emas. Xuddi shuningdek, shifoxona, maktab, ofis, sport zali yoki ijodiy ustaxona uchun ham rang tanlashda bir xil yondashuvdan foydalanib bo‘lmaydi. Har bir muhit o‘z vazifasiga ega va rang shu vazifaga xizmat qilishi lozim.

Kundalik hayotda ham ranglar insonning o‘zini tutishi, atrofdagilar bilan munosabati va ichki kayfiyatini ifodalashda ishtirok etadi. Kiyim tanlashda odamlar ko‘pincha o‘z kayfiyati yoki ijtimoiy vaziyatiga mos rangni tanlaydi. Yorqin ranglar ochiqlik, faollik va muloqotga tayyorlikni bildirsa, sokin ranglar jiddiylik, vazminlik va xotirjamlikni ifodalashi mumkin. Uy interyerida ham ranglarning to‘g‘ri tanlanishi oila a’zolarining ruhiy holatiga ta’sir qiladi. Yotoqxona uchun yumshoq, sokin ranglar dam olish sifatini yaxshilasa, mehmonxona yoki umumiy xona uchun iliq ranglar samimiy va ochiq muhit yaratadi. Oshxona, bolalar xonasi yoki ish xonasida esa ranglar alohida vazifaga qarab tanlanishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, ranglar inson psixologiyasi, kundalik turmushi va kasbiy faoliyatiga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatadigan muhim omil hisoblanadi. Ular orqali insonning hissiy holatini boshqarish, ish va o‘qish jarayonini qulaylashtirish, ijodiy fikrlashni rag‘batlantirish hamda estetik muhit yaratish mumkin. Shu bilan birga, ranglardan foydalanishda faqat did yoki tashqi bezakka tayanish yetarli emas. Rang tanlash jarayonida psixologik, pedagogik, estetik va amaliy jihatlar hisobga olinishi zarur. Ana shundagina rang inson hayotida oddiy bezak emas, balki ruhiy muvozanat, faoliyat samaradorligi va estetik tarbiyani ta’minlovchi muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayeva M., Xudoyberdiyev N. Umumiy psixologiya. Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
2. Rasulov R.X. Pedagogik psixologiya asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
3. Yo‘ldoshev J.G‘. Ta’lim psixologiyasi. Toshkent: Sharq, 2017.
4. Qodirov B.R. Psixologiya. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
5. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. Toshkent: Fan, 2015.

6. Kandinsky W. Point and Line to Plane. Dover Publications, 1979.
7. Eisner E.W. The Arts and the Creation of Mind. Yale University Press, 2002.
8. Podlasy I.P. Pedagogika. Moskva: Vlados, 2000.
9. Shakarbek o‘g‘li IF va boshqalar. TASVIRIY SAN’AT TA’LIMIDA KOMPOZITSIYA YARATISH JARAYONINING O ‘QUVCHINING ESTETIK, BADIIY VA IJODIY RIVOJLANISHIDAGI ROLI //JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS. – 2026. – T. 97. – №. 1. – S. 158-163.